

fenyegetőzött. Shvoy Lajos és Hamvas Endre székesfehérvári, illetve csanádi püspök megdöbbenésének és felháborodásának adott hangot az egyházmegyéjükben látott kegyetlenkedések miatt. Ugyanígy tett Grósz József kalocsai érsek, Virág Ferenc pécsi és Kovács Sándor szombathelyi püspök.⁵³ A legtöbb püspök igyekezett rábírní a bíborost, hogy erőlesebben lépjen fel a kormány zsidóellenes politikájával szemben.⁵⁴

Három püspök nyilvánosan is hangot adott meggyőződésének a gettósítás és a deportálás ügyében. Apor püspök pünkösdi szentbeszédében kijelentette:

És aki megtagadja a kereszténység alaptörvényét a szeretetről, és azt állítja, hogy vannak emberi csoportok és fajták, melyeket gyűlölni szabad, és azt hirdeti, hogy az embereket kínozni szabad, legyenek azok akár néger, akár zsidók, az bármennyire kérkednék is azzal, hogy keresztény, olyan, mint a pogány és nyilvános bűnös. – ...És mindenki, aki ilyen kínzásokat helyesel és azokon részt vesz, súlyos bünt követ el, és addig feloldozást nem kap, amíg ezt a nagy bűnét jóvá nem teszi.⁵⁵

Hamvas csanádi püspök a szegedi székesegyházban június 25-én, az új papok felszentelési szertartásán mondott beszédében, amikor már folyt a megye zsidóságának deportálása, szintén bátran és ékesszólóan nyilatkozott:

Most különösen szükség lesz az igazság hirdetésére, mert nagyon elködösödött az emberek értelme, és az egyoldalú propaganda hatása alatt nagyon megzavarodott az ő ítéletük. Megengedett, sőt dicséretes dolognak gondolnak olyat, amit Isten súlyos bűn terhe alatt tilt, és kereszténynek vélnek cselekedeteket és érzelmeket, melyek az újpogányság legsajátosabb gyümölcsei és a kereszténységgel semmiképpen sem egyeztethetők össze. Mert mi történik mostanában? A kereszténység nevében száz és százezer embert megfosztanak tulajdonától, otthonától és deportálnak fajiságuk miatt, melyről nem tehetnek, olyan módon, mely a szenvedések özönét zúdítja rájuk, egészségüket, életüket bizonytalanságnak teszi ki, emberi méltóságukat pedig megalázza. Ezen százezrek között ártatlan gyermekek, védtelen nők, tehetetlen aggastyánok, százalomra méltó betegek vannak. Vannak közöttük évek óta, sőt születésük óta keresztények, tehát Krisztusban testvéreink. Házastársakat és családokat választanak el egymástól kíméletlenül, mert egyikük zsidó származású. Ki kell mondanunk hangosan, nehogy az emberek téves lelkiismeretre tegyenek szert: mindez a kereszténységgel semmiképp össze nem egyeztethető.⁵⁶

Június közepén Hamvas püspök sürgős felhívással fordult Magyary-Kossa Aladár főispánhoz, közbelépését kérve a szegedi zsidók érdekében, akiket éppen át akartak szállítani a helyi téglagyárba bevonórozásra és deportálásra.⁵⁷ A hercegprímásnak címzett, július 15-én kelt levelében felháborodását fejezte ki a durva bánásmód fölött, amelyet az értéktár-